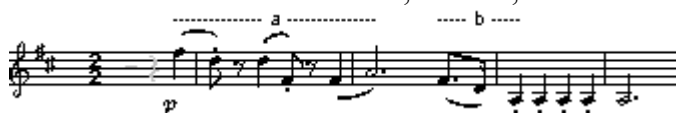

Stråkkvartett D-dur K 499

1. *Allegretto* 2. *Menuetto: Allegretto* – Trio 3. *Adagio* 4. *Molto Allegro*
1786

Man har aldrig fått helt klart för sig bakgrunden till denna kvartett, som skrevs och publicerades 1786. Den tillkom under en tid då man skrev samlingar av 6 eller åtminstone 3 kvartetter, vilket gör att ett ensamt verk väcker förvåning. Den kallas allmänt *Hoffmeisterkvartetten* efter Mozarts vän och förläggare Franz Anton Hoffmeister. Alfred Einstein har beskrivit musiken som *misströstan under en mask av munterhet*, och det är inte svårt att märka hur allvarsamma stämningar då och då bryter igenom det lättsamma.

Första satsen, *Allegretto*, i sonatform är nästan monotematisk även om det finns ett sidotema. Det inledande temat är emellertid mycket utvecklingsbart och dominerar satsen. Det består av två motiv, a och b, markerade i notexemplet nedan.

Redan när temat tas om efter 12 takter är de två motiven kombinerade:

Första sidotemat blir endast en kort episod som återkommer först i återtagningen.

Sidogruppen innehåller också ett tema som sticker ut p.g.a. sin jublande glädje:

Sidogruppen innehåller även en bearbetning av huvudtemat, som är mycket konstrikt både i stämföring och harmonik. I slutgruppen hörs följande tema:

Expositionen ska repriseras. Genomföringen utvecklar huvudtemat där motiv a (se ovan) även hörs i inverterad form, alltså med stigande intervall. Återtagning + genomföring ska också repriseras. En coda byggd på motiv a avslutar satsen.

Andra satsen, *Menuetto: Allegretto*, inleds med ett ovanligt sångbart förstatema:

Menuettavsnittet övergår direkt i Trio utan paus:

Som vanligt tas menuetten om utan repris.

Den långsamma satsen, *Adagio*, har sonatform. Huvudtemat består av många punkterade fraser:

Sidotemat är uppbyggt av jämna 16-delar:

Genomföringen behandlar huvudtemat och utgör satsens emotionella klimax. Återtagningen följer i stort expositionen. En kort coda med material från sidogruppen avslutar satsen.

Sista satsen, *Allegro*, har en okonventionell form med tre teman, A, B och C, som i expositionen upprepas i ordningen A¹ B¹ A² C B² A³. Dessa tre teman visas i notexemplen nedan:

A¹ och B¹ kan betraktas som huvudgrupp (D-dur), A² och C som sidogrupp (A-dur) och B² och A³ som slutgrupp (A-dur). Expositionen ska tas i repris. Sedvanlig genomföring och återtagning följer. Den senare har lika mycket temautveckling som genomföringen vilket är vanligt hos Mozart. I inspelningar tas sällan genomföring/återtagning i repris, vilket partituret föreskriver.

De preussiska kvartetterna K 573, 589 och 590

Under besök i Berlin våren 1789 uppträdde Mozart för kungen av Preussen, Fredrik Vilhelm II. Denne, som var en framstående amatörcellist, bad Mozart komponera 6 stråkkvartetter för honom. Trots besvärliga privata förhållanden under denna tid, skrev Mozart den första under sommaren 1789 och de andra två fullbordades sommaren därpå. Fler blev det aldrig. Av de privata bekymren märks inget i verken, som överlag är ljusa och glada. De är mera likartade i stämningen och alltså inte så individuellt utformade som Haydn-kvartetterna. De saknar även dessas känsloutbrott. Tekniskt är de dock fulländade, trots att Mozart tagit stor hänsyn till uppdragsgivarens mer eller mindre uttalade önskan om konsertanta avsnitt för cellon. Någon dedikation till kungen finns inte i originalupplagan, men kungen lär ändå ha skickat en gyllene dosa med 100 guldmünt (Friedrichdorer), kanske p.g.a. den framträdande roll som cellostämman har.

Stråkkvartett D-dur K 575

1. Allegretto 2. Andante 3. Menuetto: Allegretto – Trio 4. Allegretto
1789

Detta är den första av de tre *preussiska* kvartetterna. Den skrevs sommaren 1789 efter hemkomsten från Berlin. Kvartetten saknar allegrotempo, som är så vanligt i yttersatserna. I stället har vi ett verk med 3 allegrettosatser!

Första satsen, *Allegretto*, inleds med huvudtema (utan medverkan av cellon!):

Det brutna D-dur ackordet i de två första takterna återkommer i sista satsen (se nedan). Den sjunde och åttonde taktens punkterade motiv (understreckat ovan till höger) återkommer många gånger i satsen, inte minst i genomföringens mitt. Sidotemat presenteras av cello i det höga registret:

I expositionens sista takter hör

Denna stigande skalrörelse återfinns även i genomföringens början. Återtagningen följer det gängse mönstret.

Den ”långsamma” andra satsen har enligt Charles Rosen formen sonatform utan genomföring. Detta är en form som Mozart ofta återkommer till i sina långsamma satser. Melvin Berger betraktar den som tredelad, ABA. Temat, som verkar vara hämtat från *Das Veilcher* K 476, presenteras i violin 1:

Det smäktande temat i mittdelen (om vi följer Melvin Bergers formplan) börjar i violin 1 men vandrar sedan genom de olika stämmorna:

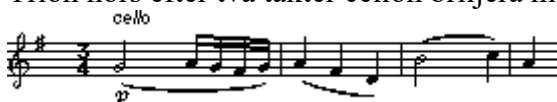
Avsnittet är ganska långt och föregriper i slutet första delens återkomst, men i *piano*.¹ Första delen återkommer – inte *sotto voce* (se notex, ovan) – utan i *forte* och avslutar satsen. Lägg märke till avslutningens 16-delar (understreckade i notexemplet):

Inledningstemat i tredje satsen, *Menuetto: Allegretto*, börjar med samma 16-delsrörelse, som finns i Andantesatsens avslutning (se notexempel ovan och nedan):

Denna fras återkommer även i menuettdelens nästa repris liksom i Trions två repriser. I Trion hör efter två takter cello briljera med följande tema:

Menuettdelen återkommer och avslutar satsen.

Sista satsen, *Allegretto*, har en mycket intressant uppbyggnad. Det är ett rondo, där episoderna i hög grad består av utvecklingar av huvudtemat. Uppbyggnaden verkar ha följande mönster, som kanske kan vara till hjälp om man vill skärskåda strukturen:

A1 – B1 – A2 – B2 – A1 – B3 – A2 – B4 – A1 – coda. Antalet takter är respektive:
18 13 8 32 18 38 8 46 18 31

¹ Det är denna återkomst som Rosen betraktar som början av återtagningen i ett sonatformsmönster.

A1 består av satsens huvudtema, som spelas tre gånger. Det har samma inledning, med ett stigande, brutet ackord, som inledningssatsens huvudtema (se notexempel 1 ovan och notexemplet nedan).

B1 börjar med följande tema:

A2 består av huvudtemat som dock är förändrat i takt 3-4. B2 börjar med utveckling av huvudtemats två första takter och slutar med följande melodi:

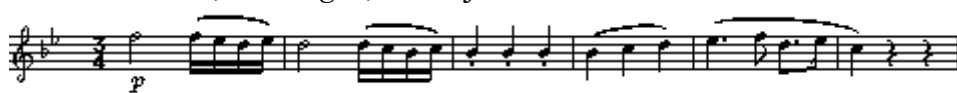
B3 börjar som B1, utvecklar triolerna och slutar med utveckling av huvudtemat. B4 är i stort sett lika med B2. Codan bearbetar huvudtemat; bl.a. hör man en kanon. De besvärigheter, som Mozart befann sig i under denna tid, har inte satt några spår i musikens stämningssläge. Det livsbejakande verket är en uppvisning i enastående kompositionsteknik.

Stråkkvartett B-dur K 589

1. Allegro 2. Larghetto 3. Menuetto: Moderato – Trio 4. Allegro assai
1789-90

De två första satserna i denna den andra av de preussiska kvartetterna, skrev Mozart redan kring månadsskiftet maj/juni 1789 på återresan från besöket i Berlin, där han hade träffat kung Fredrik Vilhelm II av Preussen. Först i maj 1790 fick han tillfälle att avsluta kvartetten.

Första satsen, ett *Allegro*, har följande sextakters huvudtema:

Överledningen utgöres av en dialog mellan violin 1 och cello:

Sidotemat presenteras av cellon.

Slutgruppen är (som så ofta hos Mozart) byggd på huvudtemat. Expositionen ska tas i repris. Genomföringen inleds med trioler liknande dem från överledningstemat (se ovan) men bygger i övrigt på huvudtemat. I återtagningen är överledningsdialogen förlagd till de två mellanstämmorna, och sidotemat spelas i violin 1. I satsens sista takter hörs även triolerna.

Andra satsen, *Larghetto*, har sonatform utan genomföring. Huvudtemat presenteras av cello och upprepas sedan i violin 1.

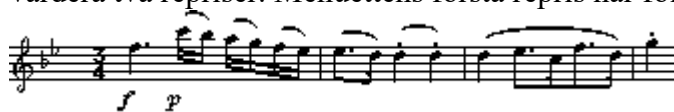

Överledningen består av rörliga kromatiska skalfigurer. Sidotematet spelas först av violin 1 och sedan av cello.

Återtagningen följer nästan helt expositionen.

Tredje satsen, *Moderato*, anses av många vara Mozarts mest framstående menuettsats, ytterst originell och djärv. Särskilt vid genomlysning tillsammans med partitur blir detta uppenbart även för en amatör. Som vanligt består både menuett- och triodelen av vardera två repriser. Menuettens första repris har följande tema:

Den andra reprisens tema bygger i vanlig ordning på det första temat men innehåller även en genomföring av tema 1.

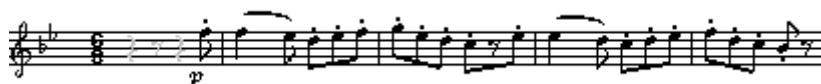
Trion, som är än märkligare, får i första repris sin prägel av ett stackatoackompanjement, som ständigt pågår i två av stämmorna. Lägga märke till hur 8-dels och 16-delsfigurerna växlar mellan de två stämmorna från takt till takt:

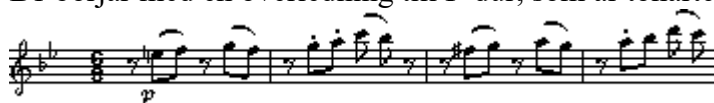
Trions andra repris präglas av kromatik men även av accenterna på taktens 2:a fjärdedel.

Sista satsen, *Allegro assai*, är ett rondo. Det är uppbyggt på samma sätt som D-durkvartetten (K 575). Mellanavsnitten (episoderna) får alltså sitt material från huvudsatsens tema. Växlingarna mellan huvudsats och episod sker så raffinerat att det inte alltid är lätt att avgöra var man befinner sig. Mönstret tycks vara A1-B1-A2-B2-A3-coda. A1 som består av 2 repriser har följande huvudtema.

B1 börjar med en överledning till F-dur, som är tonarten för följande tema:

Redan efter 4 takter kombineras detta tema med huvudtemat:

A2 som endast är 8 takter långt består av huvudtemat i Dess-dur. B2 består av huvudtemats omvändning (inversion):

A3 är inledningstemat i huvudtonarten. Codan börjar med temakombinationen från B1 och fortsätter med en dialog mellan huvudtema och dess omvändning.

Stråkkvartett F-dur K 590

1. *Allegro moderato* 2. *Andante* 3. *Menuetto: Allegretto – Trio* 4. *Allegro*
1789-90

En praktisk hjälpreda att ungefärligt datera ett Mozartverk, om man vet dess Köchelnummer, är att räkna baklänges från hans dödsår och sista Köchelnummer (626). Man antar då att han producerade 25 verk per år. (K 375 t.ex. borde då ha tillkommit ca 10 år före hans död d.v.s. kring åren 1781-82.) Året 1790, då denna och föregående kvartett tillkom, är knappast representativt för detta antagande om 25 verk per år. Detta år avslutades nämligen ytterst få verk.

Trots att Mozart alltså knappast var överhopad av arbete året 1790, var de personliga omständigheterna sådana, att det blev omöjligt för honom att förse Kungen av Preussen med den samling av sex kvartetter, som han från början hade tänkt sig. F-durkvartetten blev den tredje och sista. Av någon anledning avstod han också från att tillägna kungen kvartetterna.

Första satsen, *Allegro moderato*, börjar direkt med huvudtemat:

Detta blir underlag även för en ny melodi som fortsätter in i överledningen. Sidotemat tas upp av cellon:

men det uppträder så plötsligt att man uppfattar melodin först när den upprepas i första violinen, något utbroderad. I slutgruppen återkommer på nytt en melodi byggd på huvudtemat. Expositionen repriseras. Genomföringen börjar så här:

Den andra taktens staccatotoner blir sedan föremål för bearbetning i genomföringens första del. Den sista delen utvecklar den fallande 16-delsskalan i polyfon stämföring. Återtagningen följer i stort sett expositionen. Genomföring/återtagning ska repriseras. Den avslutande codan liknar genomföringens inledning.

Andra satsen hade i den första upplagan *Allegretto* som tempobeteckning, men i Mozarts handskrift finns en ändring införd till *Andante*. Satsen, som står i C-dur, är skriven i fullständig sonatform, men sidotemat i G-dur är nästan identiskt med huvudtemat och liksom detta snarare ett rytmiskt mönster än en melodi. Huvudtemat är:

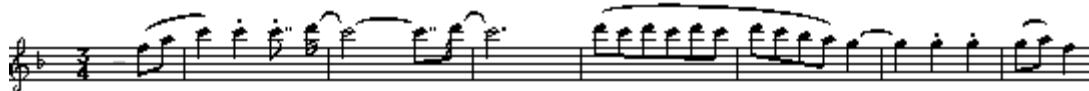

Sidotemat, spelat i de två mellanstämmorna, har vissa likheter med mellandelen i Gubben Noak.

Genomföringen är kort. Genomföring/återtagning har repristecken. En coda avslutar. Det är inte svårt att ge sig hän åt denna vackra musik. Alfred Einstein har tolkat den som ett både lycksaligt och vemodigt avsked till livet: *Så vackert det var! Så sorgligt! Så kort!*

Tredje satsen, *Menuetto Allegretto*, har ett 7 takters tema som inledning.

Trions tema består av 5 takter:

Dessa teman med udda antal takter bidrar till spänningen i satsen.

Sista satsen är ett *Allegro* i sonatform. Den har följande huvudtema som börjar direkt:

Temat sätter sin prägel på hela satsen och figurerar, mer eller mindre omformat, både i överledning, sidogrupp och slutgrupp. Överledningen börjar efter tre pauser i huvudgruppen. Sidotemat, som spelas i violin 1 är

Samtidigt spelar violin 2 huvudtemat som motstämma. I slutgruppen hörs en variant av huvudtemat.

Det är detta sista tema, som kommer att bilda underlag för genomföringen. Expositionen tas som vanligt i repris. Genomföringen bygger som sagt på slutgruppstemat. Ur detta knapphändiga material skapar Mozart en kompositionstekniskt avancerad kvartettsats som – även musikantiskt – utgör en värdig avslutning på tonsättarens stråkkvartetter.

Kvintett för piano och blåsare Ess-dur K 452

1. Largo – Allegro moderato 2. Larghetto 3. Allegretto

1784

Själv anser jag att det är det bästa jag gjort i mitt liv skriver Mozart till sin far efter att kvintetten haft sitt uruppförande i Wien i april 1784. Det är stora ord med tanke på att de tre första av hans Haydnkvartetter vid den tiden var fullbordade om än inte framförda.

Första satsen börjar i pianot med en långsam och värdig inledning (*Largo*). Satsens huvudtema i det följande *Allegrot* presenteras i pianot

Även sidotemat (B-dur) börjar i pianot

I expositionens slutgrupp finns ett intressant synkoperat tema i blåsarna.

Genomföringen består i stort sett endast av huvudtemats två första takter, som upprepas fyra gånger i olika tonarter. I gengäld fortsätter utvecklingen av satsens tre teman i återtagningen.

Andra satsen, ett *Larghetto* i B-dur har tredelad visform. Första delens huvudtema börjar i oboe och fagott.

Särskilt vackert blir det efter temats presentation, när klarinetten tar upp en melodi som påminner om första satsen huvudtema. Klarinetten får i tur och ordning omedelbart svar av oboen, hornet och fagotten i detta avsnitt, som harmoniskt skapar en väldig magi. Jag kan tänka mig att det är sekvenser av detta slag som fått musikskribenter att tala om "den demoniske" Mozart. Sidotema (F-dur) i pianot

(Asteriskerna före sista tonen markera en 3-tonsutsmyckning.)

I mittdelen bjuder hornet på härliga tongångar (Ess-dur):

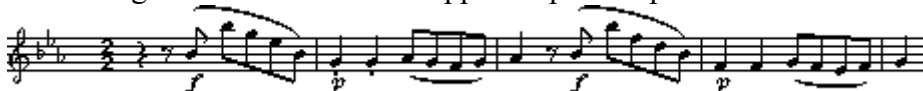

Satsen avslutas med omtagning av första delen.

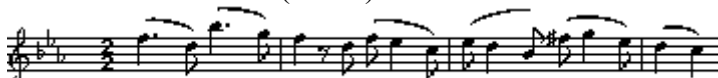
Den sprakande men eleganta *Finalen: Rondo Allegretto* är byggd enligt mönstret ABACADA. A-delens huvudtema inleds i pianot

Det älskliga andratemat med sin upptakt i pianot spelas av alla musikerna.

B-delens huvudtema (B-dur) inleds i oboen:

Efter en kort A-del med endast huvudtemat startar C-delen med ett tema (c-moll) i pianot:

När det är dags för A-delen en tredje gång, bjuder Mozart på en överraskning. Han har nämligen bytt ut A-delens första tema mot B-delens, men sedan följer A-delens andra tema. D-delen är betecknad *Cadenza in tempo*, och här släpps alltså de olika instrumenten lösa med solistiska inslag. Den börjar som ett fugato med följande tema

Efter ett sista mycket kort A-tema slutar satsen med en coda som tas upp i pianot.

Kvintett för klarinett och stråkkvartett, A-dur, K 581

1. Allegro 2. Larghetto 3. Menuetto – Trio I – Trio II

4. Allegretto con variazioni

1789

Om någon vill hävda att klarinettkvintetten kanske är Mozarts allra finaste verk så skall vi väl inte motsäga denne någon, även fast han då använder oerhörda ord.

Så skriver Folke H Törnblom om detta verk från 1789 i sin bok *Mozart, Köchel 1-626*. Kvintetten har av Mozart kallats *Stadlerkvintetten* eftersom den, liksom den två år senare komponerade Klarinettkonserten, skrevs för den fenomenale klarinetvirtuosen Anton Stadler. Denne var nära vän till Mozart, även om rykten har cirkulerat att Stadler dåligt lönade denna vänskap. Han påstods ständigt äta och dricka på Mozarts bekostnad och sällan återbetala några lån. Både klarinettkvintetten och klarinettkonserten skrevs för att framföras på ett nykonstruerat instrument, basettklarinetten, som kunde spela 4 halvtoner lägre än A-klarinetten. När detta instrument kom ur bruk, fick de två verken framföras på A-klarinet. Detta medförde, i varje fall i konserten, att en del melodislingor, som gick lägre än A-klarinetens register, fick skrivas om. Numera kan man på cd få höra båda verken spelade på nykonstruerade basettklarinetter och då förhoppningsvis efter originalpartituret.

I första satsens *Allegro* framträder i huvudgruppen tre teman, som får stor betydelse i satsen: Det inledande temat i stråkarna

får ett omedelbart svar i klarinetten:

Ett tredje tema inleds i klarinetten:

Det får ett svar i cello och fyller sedan ut resten av huvudgruppen. Sidotemat presenteras i violin 1

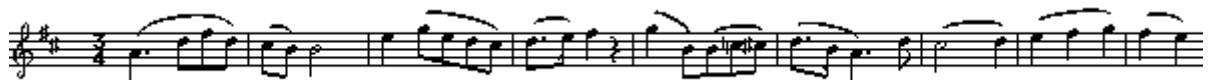

Klarinetterns svar i moll har stor skönhet. En dialog mellan violin 1 och klarinetten bildar sluttema:

Expositionen tas för det mesta i repris, såsom Mozart föreskriver. Genomföringen börjar med tema 1 men fylls i övrigt helt av tema 2. Återtagningen följer i stort expositionen, men man kan lägga märke till smärre förändringar i klarinetterns mollsvar på sidotemat. Ibland kan man i inspelningar få höra ensembler, som följer partiturets anvisning att ta även satsens andra del, genomföring/återtagning, i repris. Satsen blir då ca 13 minuter lång.

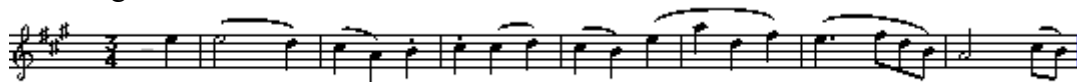
Den långsamma andra satsen, *Larghetto*, är uppbyggd av två avsnitt som upprepas en gång. Första delen har följande tema, där klarinetterns sammetsmjuka ton till de sorterade stråkarna utgör en utsökt kombination.

Den kontrasterande delen har en inte mindre vacker melodi i samspel mellan violin och klarinetten:

I ett verk av denna kvalitet måste naturligtvis även *Menuettsatsen* sticka ut. Det gör den genom sin längd med två Trios, genom sin uttrycksfullhet och genom sin varierande stämning. Menuettemat är

Den första trion svarar stråkarna helt för. Dess modus i moll bidrar till den flämtande och ängsliga karaktären.

Menuettdelen återkommer men följs av trio nr 2. Den har en helt annan karaktär, något av en folklig dans:

Satsen slutar med ytterligare en omtagning av menuetten.

Finalsatsen har beteckningen *Allegretto con Variazioni*. Temat delas broderligt mellan stråkar och klarinetten:

Six variationer följer. Särskilt slående är den tredje, där Mozarts favoritinstrument bland stråkarna, violan, har huvudrollen.